

PEROUTKA, David: Tomistická filosofická antropologie. Praha : Krystal OP, 2012. 197 s. ISBN 978-80-87183-42-7

Téma ľudskej bytosti, a to najmä z pohľadu jej mentálnych schopností, ktorými sa vyčleňuje zo živočíšnej ríše, je v súčasnej filozofii mimoriadne aktuálna najmä vďaka rozvoju psychologických, neurologických a z nich vychádzajúcich kognitívnych vied. Práve poznatky týchto vied znovu nastoľujú otázku o podstate človeka, v ktorej sa fyzický aspekt úzko snúbi s mentálnym prežívaním, najmä s privátnou skúsenosťou vlastných mentálnych stavov. Ide o to, či možno ľudskú podstatu zredukovať na jej čisto materiálny základ, alebo je na jej pochopenie nevyhnutné akceptovať jej podvojný, duševno-telesný charakter.

D. Peroutka OCD sa vo svojej monografii podujal na neľahkú úlohu, a to dvojakého charakteru: jednak ukázať, že filozofia Tomáša Akvinského a jeho nasledovníkov nie je len prežitou súčasťou dejín filozofie, ale môže prispieť aj k riešeniu filozofických otázok nastolených v súčasnej vedeckej dobe; jednak, a to je ešte náročnejšie, pomocou tomistickej filozofie vyriešiť odveký filozofický problém týkajúci sa prirodzenosti človeka.

Zatiaľ čo René Descartes zaviedol do filozofie radikálne dualistický pohľad na človeka ako na celok zložený z dvoch rovnocenných substancií – duše a tela, súčasní neurovedci sa vo väčšine klonia k názoru, že podstata človeka je čisto materiálna a pojem nemateriálnej duše alebo vedomia je len ilúziou, ktorá vzniká na základe špecifického spôsobu fungovania neurónov v mozgu (D. Dennet, F. Crick). Peroutka však vo svojej knihe ukazuje, že na základe aristotelovsko-tomistickej koncepcie človeka je možné vyhnúť sa radikálnemu descartovskému dualizmu, a pritom zachovať istú nezávislosť duševnej zložky človeka od tej telesnej.

Na úvod autor čitateľa veľmi prístupným spôsobom oboznamuje so základnými termínmi Aristotelovej metafyziky, nevyhnutnými pre pochopenie ďalšieho výkladu, týkajúceho sa tomistického konceptu duše. Ako vzťažný bod na diskusiu so súčasnými filozofmi vymedzuje Peroutka na základe epistemického kritéria istý minimalistický pojem mysle ako „sféry vnútorného, privátneho“, ktoré je pozorovateľné výhradne samotným subjektom, pričom „druhé osoby môžu myseľ poznávať len prostredníctvom toho, že poznávajú telesne vyjadrené životné prejavy danej osoby“ (s. 14).

Práve tejto vnútornej sfére človeka, ktorá zahŕňa tak kognitívnu, ako aj emotívnu a vôľovú zložku, je venovaná prevažná časť publikácie. Jednotlivé kapitoly približujú čitateľovi najskôr proces poznávania, ako ho opisuje T. Akvinský, pretože práve v ňom sa nachádza kľúčový argument pre existenciu nemateriálnej duše človeka. Po stručnom predstavení argumentov pre kartezi-

ánsky dualizmus (R. Descarta, R. Swinburna), ale aj kritických námietok proti nemu, načrtáva autor štruktúru tomistického dualistického argumentu. Kľúčovou premisou tohto argumentu je skutočnosť, že človek je schopný poznávať všeobecné pojmy, ktoré sú nemateriálne, a preto nie je možné ich percipovať materiálnym zmyslom. Na pochopenie tejto premisy je nevyhnutné poznať celkovú koncepciu poznávania, v ktorej Tomáš rozlišuje medzi intelektívnou a senzitívnou kognitívnou schopnosťou. Zatiaľ čo zmyslová schopnosť je viazaná na predstavy – a teda aj na matériu – a slúži na poznávanie jednotlivín, ľudský intelekt poznáva všeobecné pojmy, ktoré sú nemateriálne. To, že nie sú priestorové, autor zdôvodňuje na základe toho, že rovnaký všeobecný pojem v mysliach dvoch ľudí vyvolá dva neurálne stavy, teda jednotliviny, ktoré nie sú a ani nemôžu byť totožné v rovnakom zmysle ako daný všeobecný pojem v mysliach týchto dvoch ľudí (ktorý nie je totožný len typovo), a preto nie je možné lokalizáciu neurálneho stavu pokladať za lokalizáciu všeobecného pojmu. Nepriestorový a nefyzikálny predmet poznania však nemožno percipovať materiálnym nástrojom, to značí, že ľudský intelekt musí byť nemateriálny.

Ďalej Peroutka objasňuje vzťah medzi ľudským rozumom a dušou a zdôvodňuje možnosť existencie duše po smrti tela. Práve táto časť knihy, v ktorej odpovedá na Fuchsove námietky vzhľadom na možnosť samostatnej existencie ľudskej duše, ktorá je ako forma tela jedným z fyzických princípov súcna, predstavuje hlavný prínos uvedenej publikácie. Kľúčové sú nové definície duše, človeka (a jeho esencie) a osoby, vychádzajúce zo základnej aristotelovsko-tomistickej formulácie, že „duša je forma tela“. Peroutka dospieva k tomu, že o ľudskej esencii možno uvažovať dvojako – ako o úplne alebo neúplne realizovanej. Závisí to od toho, či sa v nej duša spája s reálne alebo len intencionálne existujúcim telom. Definícia esencie človeka potom znie: „Ľudská esencia zahŕňa dušu a telo, ktoré existuje reálne alebo intencionálne.“ (s. 140) Pod intencionálnou existenciou rozumie autor existenciu v transcendentálnom vzťahu, ktorý existuje aj vtedy, ak jednému prvku tohto vzťahu chýba jeho náprotivok (napríklad vzťah otrok – pán). V takomto výnimočnom vzťahu sa nachádza duša a telo človeka, a preto môže človek prežiť aj smrť svojho tela. V závislosti od tejto definície sa odvídzajú aj nové definície človeka a osoby. Zatiaľ čo v užšom zmysle hovoríme o človeku, ak je „ľudská esencia realizovaná kompletne, t. j. ide o celok tvorený dušou a reálnym telom“ (s. 142), v širšom význame je človek „súcnom, v ktorom sa realizuje ľudská esencia (kompletne alebo nekompletne)“ (s. 142). Takisto pojem osoby má užší i širší význam, ktorý umožňuje zdôvodniť zachovanie osobnej identity jedinca po smrti tela. Osoba sa totiž chápe ako „jednotlivina, v ktorej je realizovaná rozumová esencia (kompletne alebo nekompletne)“ (s. 143), takže separovaná duša je rovnako osobou a tou istou jednotlivinou ako pred separáciou.

Prínosom Peroutkovej monografie je aj podrobný a veľmi jasný rozbor apetitívnych schopností, ako ich chápe Tomáš Akvinský, pričom sa autor usiluje nájsť vhodné termíny na preklad niektorých pojmov (*passio* – emócie, *sensualis* – emotivita), upozorňujúc zároveň na to, že vzhľadom na súčasný význam termínov emócie a emotivita nie je vždy možné takýto preklad použiť.

Zdôrazňuje tiež fakt, že zatiaľ čo senzitívna apetitívna schopnosť – emotivita – je psychosomatická, a teda nie je obmedzená len na mentálnu oblasť, intelektívna apetitívna schopnosť – vôľa – je viazaná na intelekt a je charakterizovaná slobodou. Vôľa sa zameriava na to, čo intelekt poznáva ako dobré, no pretože intelekt vo väčšine predmetov poznáva aj dobré aj zlé stránky, rozhodnutie vôle je v konečnom dôsledku slobodné. Jedine v prípade univerzálneho a z každého hľadiska dobrého predmetu – ktorý je ako taký aj poznávaný – sa preň vôľa rozhoduje nutne. Takým dobrom je podľa Tomáša blaženosť. Peroutka však vymedzuje pojem slobody ešte presnejšie len ako „možnosť voľiť (za rovnakých okolností) inak“. Ide o vymedzenie vzhľadom na determinizmus, keď sa vôľový akt pokladá za „slobodný, ak nie je determinovaný vonkajšími príčinami, t. j. účinnými príčinami odlišnými od samotnej vôle“ (s. 165).

Veľmi zaujímavé a prínosné sú tiež kapitoly, čo sa venujú téme lásky, ktorú možno chápať aj ako emóciu (emócie sú schopné i niektoré zvieratá) – senzitívna láska, aj ako afekt vôle, teda zameranie vôle na nejaké dobro, ktoré bolo ako také spoznané intelektom – spirituálna láska (porov. s. 166 – 7). Na vzájomné spojenie vôle a emotivity poukazuje autor vo svojom exkurze do oblasti duchovnej a mystickej skúsenosti, ako ju opísala vo svojich autobiografických dielach Terézia z Avily.

V závere knihy sa Peroutka dotýka aj pôvodu a cieľa človeka, spájajúc tomistické učenie s vesmírnou evolučnou víziou Pierra Teilharda de Chardin, podľa ktorej je človek konečnou podobou evolučného vývoja hmoty, ku ktorej akýmsi spôsobom patrí aj duchovný aspekt. Hoci aj Tomáš Akvinský hovorí, že „posledným cieľom všetkého vznikania je ľudská duša a k nej smeruje (*tendit*) matéria ako k poslednej forme“ (s. 178), Peroutka objasňuje, že to nemožno chápať ako kauzálne vysvetlenie vzniku duše z matérie. Tomáš má na mysli to, že materiálne bytie je potenciou pre vegetatívny život, a ten je zasa potenciou pre senzitívny život, a ten pre intelektívny život. Autor odmieta akúkoľvek možnosť vzniku ľudskej duše prirodzenou evolučnou cestou a prikláňa sa ku priamemu stvoriteľskému zásahu pri vzniku každej jednotlivéj duše človeka.

Záver knihy je venovaný úvahám o úlohe človeka v rámci celého vesmíru, v ktorom v duchu antropického princípu všetko smeruje ku vzniku človeka. Samotná vôľa človeka však smeruje k univerzálnemu dobru – podobne ako jeho rozum k univerzálnej pravde – a tým dobrom a definitívnym cieľom človeka je Boh. Veľká zodpovednosť človeka spočíva v tom, že práve skrze neho má dosiahnuť svoj definitívny zmysel a cieľ aj celý vesmír.

Tomistická filosofická antropologie D. Peroutku je nielen podrobným a veľmi zrozumiteľným uvedením do náuky Tomáša Akvinského o človeku, najmä z hľadiska jeho kognitívnych vlastností a psychického života, ale vhodne tiež spája a porovnáva túto náuku so súčasnými filozofickými názormi. Na základe nového zadefinovania ľudskej podstaty a následne i človeka a osoby Peroutka ukazuje, že tomistický dualistický prístup k človeku odstraňuje nedostatky karteziánskeho dualizmu, pokiaľ ide o vzťah duše a tela i možnosti človeka prežiť ako identická osoba smrť vlastného tela. Knihu možno preto

vrele odporučiť nielen záujemcom o tomistickú filozofiu, ale aj tým, ktorých neuspokojuje ani dualistický, ani fyzikalistický prístup k chápaniu človeka.

Ing. Mária Spišiaková, PhD.
Teologická fakulta Trnavskej univerzity
Kostolná 1, P. O. Box 173
814 99 Bratislava